

Zolnai Béla: A magyar biedermeier. Budapest. (1940.) Franklin, 198 1. Magyarságismeret III.

Zolnai legújabb könyve tökéletes szervezéssel illeszkedik eddigi tudományos célkitűzéseibe. A biedermeiert tárgyalja, tehát irodalmi és szellemi stíluskorszakot. Alapos részlet- és anyagismerettel rendelkezik, s a magyar nemzeti múlt egyik korszakáról akar teljes és színes képet adni. *Izléstörténet* és *magyarságismeret* elválaszthatatlan egységbe jutnak ebben a szép munkában, mintájául a magyarságtudományi kutatásnak. Zolnai tulajdonképpen már 1917 óta foglalkozik a biedermeier-kérdéssel. Ekkor jelent meg a Hétben cikke a biedermeier-lázról az új magyar irodalomban. Majd a Széphalom 1930. évfolyamában jelezte egy rövidebb tanulmány a bécsi biedermeier magyar vonatkozásairól ezirányú érdeklődését. Később a magyar és francia irodalom biedermeier elemeiről írt könyvet. Ez a munka főleg a tudósvilág számára szól, és az irodalmi biedermeier fogalmát tisztázta. Legújabb munkája ezzel szemben szélesebb alapokon áll és az egész magyar biedermeier-világot kutatási körébe vonja. Természetes azonban, hogy irodalomtudósi mivoltát itt sem tagadja meg és elsősorban az irodalom világból indul ki.

Könyve a magyar biedermeier *ábrázolására* törekszik, minthogy a fogalmi tisztázást már előző könyvében elvégezte. Módszere ezért, főként az első hat fejezetben, *fenomenológiai*ak volna nevezhető. Amint szerzőnk maga közli olvasóival, végig akar vezetni a biedermeier jelenségek országútján. Megrajzolja a házi, családi élet biedermeier képét, a társaséletet, a női eszményt és a korszak eszményi szerelem-gondolatát. Majd Imre János, a pesti egyetem egykori bölcsélet-professzorának magyarnyelvű életfilozófiai munkája alapján a kor világnézeti a'apiját tárja elénk, a szelíd harmóniát, a Szép, Jó, és Igaz hármas eszményét. Kiegészíti ezt a képet az írók nyilatkozataival is. Ez a fejezet foglalja össze tömören a biedermeier lelkiséget: „Vezérszavakul a következőkkel jellemezhetnők a biedermeier lelki alkatott: nemes eklektizmus, amely a szép-jó-igaz csillaga alatt harmóniát keres kereszténység, spirituális epikureizmus és sztoikus ész-világrend között; emberiség és haza egyeztetése rezignáció és lojalizmus, a jámbor középszer jegyében; családiasság és filantrópia, a városi ember faluszentimentalizmusa és mérsékelt természetkultusza.“ (63. l.)

Külön fejezetet szentel a magyar biedermeier *akadémiát gondolatának*. Rámutat arra, hogy az Akadémia, biedermeier-világunk szülőtte, mennyire a *nyelvi és irodalmi művelődés* jegyében keletkezett és alakult tovább élete első évtizedeiben. Az Akadémia valódi célja a magyar nyelv és irodalom ápolása! ez a ma nagyon is korszerű hitvallás cseng ki Zolnai szavaiból. Elő- és utó-biedermeier-jelenségeket tárgyal a következő fejezet. Az örök biedermeiert keresi, miközben rámutat a XVIII. század polgári világára, s a biedermeier-hullám kiesengésére a XIX. és XX. század fordulójának polgári epigon íróiban, sőt nagyobb költői egyéniségeiben (Krúdy Gyula, Tormay Cecil és Vargha Gyula) is. Kazinczyt, Berzsenyit és Kölcseyt mint a biedermeierbe hajló magyar empíre

három oszlopát mutatja be. És rámutat arra is, mint menekül a polgárság képzeletvilága az élet nyugodt keretei közül előbb romantikába, majd a kezdődő realizmusba. Ennek kapcsán pedig a magyar romantikus és realista mozgalom számos kisebb, de érdekes és jellemző alakjára, jelenségére hívja föl figyelmünket.

Ilyen egyetemes szemléletmód a munka egyik legnagyobb erénye. Szerzőnk széleskörű, biztos tudással tekiúti át és rendszerezi a jelenségek tömkelegét. Magunk részéről csak néhány szerény adalékkal szeretnénk még ehhez a munkához szolgálni. A „társalkodás“ és nevelés biedermeier-eszményeivel kapcsolatban rámutathatnánk az *önképzőkori mozgalomra*, mely ezidőtájt élte hőskorát. Ifjúsági „társalkodás“, nyelvművelés és önnevelés illetén harmóniája igen jellemző a biedermeierre.

Ennek a biedermeiernek vannak barokk vonatkozásai is: „Mintha az élet nem volna egyéb, mint egy nagy maskarabál.“ Ez a biedermeieres gondolat voltaképp a barokk világszínhátek-eszmekei kései származéka. A „Lebensbühne und Marionette“ biedermeier gondolatáról Majut Rudolf írt (Zolnai is említi). Magyar részről pedig Koszó János mutatott rá a barokk világszínház eszme továbbélésére a XIX. század első felében. (*Faludi Ferenc és a XVIII. századi magyar barokk.*) Ide vezethető vissza a précieux nyelv és a pásztori elem is. Mindez barokkörökség a biedermeierben. A biedermeier nőtípus viszont későromantikus eredetű, de gyökereiben a gótikához és a platonis' a költészethez nyúlik vissza. Jósika biedermeier női eszménye, galambszelídségével, mennyei szépségével, liliomszerűségével már a francia és német lovagköltőknél, a dolce stil nuovóban, a renaissance és barokk petrarkistáinál is megtalálható. A kései romantika pedig szívesen fordul a múltba. Különbözik is a kései romantika idilli multbafordulásával, nemzeti-népi jellegével már biedermeier is. A mai német tudomány határozottan szembeállítja a hazafias kései romantikát a kozmopolita korai romantikával. Ha pedig a későromantikus Schelling az Éntől ismét a Természet felé fordul: nem láthatunk ebben is biedermeiert? Úgy látszik, mintha az egész új történet- és művelődésfilozófia is sokat köszönne a biedermeiernek. „Nem véletlen — írja Zolnai —, hogy éppen ebben az átmeneti, vajdó száz évben — 1780 és 1880 között — Herdertől Victor Hugón, Hegelen át Madáchig és Bodnár Zsigmondig költők, filozófusok az emberiség sorsának periódikus jellegén, korszakformáló tézisein, romboló-építő antitezisein elmélkednek.“ De erre a száz évre esik a biedermeier is! És gondoljunk csak a két baseli patriciusra: Bachofenre és Burckhardtra. Mindketten a biedermeier-világban érnek európai szellemi hőskökké. Mindez pedig magyar szempontból sem éréktelen. Hisz nálunk is a biedermeier-kor a Kant-Hegel-viták kora teremti meg az új magyar bölceletet (Pukánszky Béla: *A magyar Hegel-rita*). Kései romantika és biedermeier kapcsolata és egysége így válik új utak hordozójává.

Zolnai ezt a magyar hagyományokban és tanulságokban oly gazdag kort teljes részletességgel tárta elénk. Könyve az új magyar irodalomtörténet-írás egyik kimagasló teljesítménye.

Angyal Endre.

Pukánszky Béla: Német polgárság magyar földön. Bp., 1940. (Franklin.) Bp., 217 l.

A magyarországi német irodalom a magyar-német együttélés hű tükörképe. Ennek a tükörképnek segítségével rajzolja meg az író, lelki beleéléssel és mély

megértéssel, a német polgárság viszonyát a magyarsághoz és beolvadási processzusát, az asszimilációt, amely már a XVIII. század végén kezdődött, a reformkorszaktól kezdve rohamosan folytatódott, de még ma sem ért véget. Pukánszkyt az a kérdés érdekli, hogy milyen állást foglal el a német polgárság a magyarsággal szemben, amióta különvalóságának tudatára ébredt. A szerző figyelmen kívül hagyja az erdélyi szászokat, mert ők az ország többi német polgáraitól elzárkózva külön életközösséget alkottak. Nem foglalkozik a XVIII. században betelepített falusi németiséggel sem, csakis a pest-budai, soproni, pozsonyi, győri, pécsi, kassai, bányavárosi és szepesi iparúzó és kereskedő németiséggel törődik.

Pukánszky vizsgálódásai irodalmi és szellemtörténeti alapon indulnak. Nála hivatottabb ismerője nincsen a hazai németiség lelkének. Olvasás közben lépten-nyomon érezzük, hogy szavának azért van meggyőző ereje, mert tények: levelezések, naplók, újságok, könyvek, elsárgult emberi okmányok erősítik beszédét. Az asszimiláció főoka az úrhatnás volt. A német polgár emelkedni akart társadalmilag. Őr akart lenni és fiaiból is urakat nevelni. Eseményképe a művelt magyar nemes volt. Az úr és a nemes fogalmi lelkében azonosultak. Utánozta a nemes életmódban és magatartásban. Ebből a „majmolásból“ csakhamar őszinte ragaszkodás és meggyőződés fejlődött ki.

A reformkorszakban az asszimiláció gyorsabb tempót vett föl, hiszen a német polgárság a haladó nemességtől csak jót várhatott: több jogot, jobb életlehetőséget, egyenlő teherviselést, a közügyekbe való beleszólást.

A szabadságharcban a hazai németiség osztatlanul a magyarság mellé állt. A Bach korszak okulásra bölcseége megfosztotta német városainkat önkormányzatuktól, nyakukra ültetett cseh beamtereket és egyéb münémeteket, mindenféle túszerzőkkel bosszantották őket. A német polgár most „csak azért is“ magyarnak mondotta magát, magyar ruhában járt az is, aki egy szót sem tudott magyarul.

A kiegészítés még jobban siettetta a beolvadás processzusát. Az asszimiláció nem akart károkat okozni. Az iparosok és kereskedők fiai otthagyták az apák jövedelmet hajtó és gazdagodást okozó üzletét vagy műhelyét, felcseptak uraknak, azaz hivatalnokoknak és helyüket újabb jövevények foglalták el, akiknek nem lehetett évszázados magyar kapcsolatuk, és ezek az új gyarmatosok tollasodtak a gentry-majmolók közgazdasági hitehagyásának még meleg helyén.

Pukánszky szerint az asszimilánsok több kategóriába oszthatók. Az első csoportba tartoznak az olcsahosok, a hangadók, akik átmenet nélkül vedlenek át tüzes fajmagyarokká; ők lesznek a hazafiaskodás inkvizítorai. Az asszimiláltak másik típusa: a lassú megfontolással, szerényen és csendesen átjövő. Ebből a fajtából kerültek ki azok az értékes elemek, amelyek segítségével a magyar tudomány, irodalom, művészet és ipar fellendültek. Végre ott a németiségben mindig egy kis konzervatív elem is, amely ragaszkodott nyelvéhez, reménytelen harcot folytatva a természetes beolvadás ellen.

Pukánszky történelmi folyamatot ír le, számos kérdést vet fel. Könyvét a nagy közönségnek szánta, jegyzeteket és bibliográfiát mellöz, ami nagy kár. Helyenként nagyon is összezsúfolja mondanivalóját. Ennek és a kritikai apparátus elmaradásának oka az előre megszabott terjedelemben. Igaza van a szerzőnek, amikor azt állítja, hogy német polgártársainknak még német öntudatosságú

része is közelebb áll a magyarsághoz, mint más országok német polgárai az uralkodó államnéphez. Szerintem is a „Deutschungar“ közelebb áll a debreceni cívishez életmódra, gondolkodásra és érzésre, mint az osztrákhhoz, nem is beszélve a birodalmi németokról, mert ezek már nemcsak idegenek, hanem olyan távol esnek tőle, mintha még nyelvi kapocs sem volna közöttük és közötté.

Lám Frigyes.

Mátrai László: Élmény és mű. Bp., 1940. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. 200 l.

Külföldön megjelent filozófiai, lélektani, szociológiai, történelmi könyvekben mind sűrűbben talál az ember valamilyen tipológiai felfogást. Nem újdonság ez nálunk sem. A század elején Bodnár Zsigmond lelkesen terjesztette hullámelméletét. Szerinte a magyar irodalom, általában az emberi szellem története egymást felváltó, ellentétes irányú felfogás: az idealizmus és a realizmus között hullámzik. Bodnár Zsigmond mozgékony szellemű, bátor ember volt, de jókora adag naivitás és túlságos temperamentum is fűtötte. Túlzása, heveskedése nagy közönséget szerzett neki, különösen az ifjúság körében, de a komolyabb kritika igen óvatosan fogadta. Nagyrészen Bodnár Zsigmond hatásának köszönhető a külföldön most annyira elterjedt hullámelmélet, vagy ahogyan ma nevezik: tipológia, hogy nálunk alig tudott gyökeret verni. Nemrég Szekfű Gyula fejezte ki a magyar szellemi élet óvatosságát, amikor a „történelem elmechanizálását“ látta az ilyen törekvésekben.

Mátrai László tehát nem vállalkozott hálás feladatra, amikor mégis a tipológiát, sőt a tipologizmust (mert filozófiai rendszerré fejleszti a kettős szemléletet) képviseli nálunk. Tisztában is van ezzel. Részben ennek köszönhetjük, hogy páratlanul éber kritikával, bátran mondhatjuk gyanakvással ismerteti az általa jónak tartott rendszert. Elég ritka magatartás az újítónál, akiknek inkább a lelkesedés, hevesség, túlzás a szokott lelki formájuk. De csak részben tulajdoníthatjuk az óvatos bírálatot szellemi életünk idegenkedésének a tipológiával szemben. Mátrai László egyéniségének is egyik legjellemzőbb és legértékesebb vonása a kritikai érzék. Sokkal műveltebb annál, hogy egyoldalú lehessen: minden állítását megvizsgálja, szinte körültagogatja, s keresi az esetleges hiányokat. Másik szembeötlő vonása a műveltség. Magyar szerzőkön kívül sok német filozófust, francia és angol íróit idéz. (Miért nem fordítja le magyarra az idézeteket?) Műveltsége eleven. Nem könyveket emleget, hanem véleményeket. Valami olthatatlan szomjúság van benne, olyanféle, amilyent Balzacban mutat ki, aki az egész világot meg akarja ismerni. A világ megismerése azonban nem öncél Mátrai Lászlónál. Az összegyűjtött hatalmas ismeretanyagban rendet is akar teremteni. Nem valami kívülálló szempontból építi fel rendszerét, nem a valóságot akarja átalakítani, hanem a meglévő rendet igyekszik megismerni. Tájékozódik, nem szabályoz. A filozófusoknak inkább az Aristoteles-féle csoportjába tartozik, nem a Platon-félékébe. Ami magát a könyvet illeti, először essünk át a legsúlyosabb kifogáson: nem egyöntetű. Legsikerültebb, legharmónikusabb és hozzánk, akik nem vagyunk filozófiai szakemberek, legközelebb áll a harmadik rész. Az élmény és mű viszonyát vizsgálja, s ebben keresi meg a közvetett és közvetlen típust. A két szélső típus (közvetett élmény-közvetett mű: pl. Proust, közvetlen élmény-közvetlen mű: pl. Balzac [keveréktípusokat is vesz fel], közvetett élmény-közvetlen mű:

pl. Flaubert, közvetlen élmény-közvetett mű: pl. V. Hugo). Ezzel mindenesetre rugalmasabb, színesebb tipológiát teremt. Igen érdekes, ahogyan korunk legtöbb emlegetett filozófiai irányait: a szelemtörténetet és existenciális filozófiát tipologizmusban egyeztetni össze, és igen szellemesen érvel a tipológiai kutatás használhatósága mellett.

Bizonyos, hogy az irodalomtörténészek is sok haszonnal olvashatják Mátrai László könyvét. Egy gondolkodó elmével ismerkednek meg, aki nehezen jut el addig, hogy igazságnak ismerjen el valamit, de amikor eljutott, kötelességének érzi, hogy hirdesse is. És rokonszenvesen, nagyképűség nélkül, közvetlen emberséggel, józanon, becsületesen hirdeti. Nem akar többet mutatni, mint amit adni tud. Nem játszik prófétát, világmegváltót, nagy titkok egyedüli ismerőjét, mint annyi filozófus, egyszerűen csak tépelődik, *gondolkozik* és el akar igazodni. *Fábián István.*

Justh Zsigmond naplója. Bp., 1941. Athenaeum. 430 l. 12 t.

Justh Zsigmond naplójának ismertetői közül senki sem vetette föl annak az író egyéb *költői* jellegű műveivel való kapcsolatát. Pedig a korrajzi érdekességen túl irodalomtörténeti szempontból (hiszen Justh író is volt) ez egyik legnagyobb érdekessége. Aki egyéb műveivel, különösen regényeivel kapcsolatban tanulmányozta, csodálkozva vehette észre e találkozás nagy jelentőségét. Justh Zsigmond naplófeljegyzései nem mások, mint regényeihez készült 'vázlatok', amilyeneket minden valamirevaló író noteszébe az élmény pillanatában följegyez. Így tett Jókai, Jósika és még mások az újabbak közül is. Innen van a napló mozaikszerűsége, a színek és emlékképek varázsos kaleidoszkópiája s egy-egy jelenetnek majdnem fotografikus hűségű fixálása. Számtalan vonás, mozzanat néha egész rajzá szélesedik, de a legtöbb csak színfolt, apróság, jelentéktelennek látszó vonás, amelynek azonban mégis megvan a maga művészi rendeltetése. Ezen nem is lehet csodálkozni. Justh frissiben, az élmény forrásának izgalmaiban jegyezte föl, hogy valamikor regénnyé kerekítse, vagy ha erre már súlyosan beteg életében kevés ideje maradna, akkor úgy, ahogy van, posthumus műként, hagyja az utókorra. Ez utóbbi elgondolás sem bizonyít a feljegyzések emlékeztető, vázaltszerű vonása ellen. 1888–89: a napló írásának évei. Jellemző, mert hiszen Justh még mint regényíró addig csak kísérletet tett. *Ádámot* kiadásra sem méltatja, a *Művész szerelem* pedig játékos formakeresésére világít rá. Egyik sem élményi forrás terméke. Viszont elsősorban francia mesterei (különösen Balzac, Zola és Bourget) hatása alatt kezdett ciklusregénye, *A kiválás genezise* már a párizsi és magyarországi napló regény-inkarnációja. Fáradt éjszakáinak, iszonyú kínos hajnalainak emlékeit szigorú önfegyelemmel napról-napra vetette papírra, szinte a kódexet másoló barátok türelmes kultúrarögzítését követve. Alig van három nagy regényében (*A pénz legendája*, *Gányó Julcsa*, *Fuimus*) figura, akihez vonásokat vagy esetleg már egész alakot ne a napló kincseshányájából kölcsönzött volna. (Gondoljunk csak két legjobb barátjának, Mednyánszky Lászlónak és Révay Simonnak alakjára, akiket úgy tett át a naplóból a *Fuimus*ba, mintha lemezről másolta volna őket.) Irodalomtörténetileg a napló legmaradandóbb értéke az, hogy megfigyelései frissebbek, időbben és élőbben hatnak ma is, mint kétségtelenül nagyjelentőségű, de (talán *A pénz legendáját* kivéve) nehezen olvasható regényei. A napló nemcsak irodalomtörténetileg (de elsősorban úgy) forrás.

hanem az művelődés- (divat, kosztümök, szokások bemutatása) és kortörténeti (korabeli események) szempontból, sőt a magyarországi részben családtörténetileg is. Annyi oldalról világítja meg szellemi életünk egyik legforrongóbb korszakának, a 80-as éveknek végét, hogy nehezen tudunk megválni tőle. Halász Gábor két tanulmánya forrásjelentőségű s ugyancsak Justhról és koráról szóló *Magyar álmodók* című esszéjével (Nyugat, 1939) együtt a korszakot megvilágító legértelmesebb írások közé tartozik. A szöveg gondozása is finoman elemző eljárását dicséri. Az értékes könyvet gondolatébresztő illusztrációk (különösen szép Rupert Bunny-nak a naplóíró Justhot ábrázoló olajfestménye) díszítik.

K. S.

Fáy András színészeti tanulmányai. Magyar Irodalmi Ritkaságok 54. sz. Bp., 1941. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. 104 l.

A reformkorszak vezérlő eszméje a magyar nyelv ügye volt. Minden, ami nyelvünk térfoglalását még oly kis mértékben is elősegítette, szívügye volt a mult század harmincas évei magyarjának. Így érthető, ha a színjátszás s ami vele kapcsolatos: színház, színpad, dráma, színész, de még a sűgő és a kellékek is fontos gondját alkották a magyar nyelv harcosának. Küzdöttek a magyar színházért tetteben, szóban és írásban, s a magyar színjátszás 150 éve bizonyítja, hogy nem hiába. Ennek a küzdelemnek ereklyéje: Fáy András színészeti tanulmányai. A Széchenyi, Földváry, Fáy hármashól az utóbbit eddig inkább a gyakorlat emberének ismertük. A kis kötet öt tanulmányából azonban az derül ki, hogy Fáy András igen jól ismerte a világot jelentő deszkákat nemcsak a nézőtér, hanem a kulisszák oldaláról is. Józanul, mértéktartóan, szenttelenül értekezik Fáy s csak néha enged teret a kimért és céltudatos értekező a hazáját mindenekfelett szerető magyarnak. De ezek a ritka helyek talán a legértékesebbek számunkra, mert ilyenkor a hideg tények és rideg adatok mögül még ma is időszerű kérdések, még ma sem megoldott problémák vetődnek fel. Az első Nemzeti Színházról beszélve megemlíti Fáy, hogy ezt az épületet csak ideiglenes szállásnak tervezték a magyar Thália számára s a „díszesebb telken eszközlendő s nemzethez illő színház“ nemsokára felépül, — ezzel a színházzal azonban a nemzet még mindig tartozik önmagának. Staud Géza házára kötelezte mind a nagyközönséget, mind a szakköröket Fáy dramaturgiai tanulmányainak közreadásával. Csak hiányoljuk Fáy első, legnagyobbszabású értekezését részint a teljesség kedvéért, részint pedig azért, mert nem osztjuk Staudnak azt a nézetét, hogy ez az 1834 ben megjelent könyv könnyen hozzáférhető volna a könyvkereskedőknél. Reméljük azonban a sorozat szerkesztője megtalálja módját, hogy a Ritkaságok valamely elkövetkező számaként közölje Fáy legkorábbi és legmagvasabb, színészet-történeti szempontból is alapvető tanulmányát.

Berczik Árpád.

Csery-Clauser Mihály: Madách Imre a politikus. Balassagyarmat, 1941. Szerző. 44 l.

A kis füzet a nógrádvármegyei Madách-Társaságnak a költő 118. születési évfordulója alkalmából tartott díszülésén elhangzott beszéd lenyomata; de tartalma több, mint a megszokott ünnepi megemlékezés. Az ifjú Madách avatag újságok temetőjébe ástott néhány meglepően érdekes s ma is új gondolata a kiindulópont, amelyből — *Az ember tragédiáját megelőző drámák és*

különösen a lírai költemények néhány helyének bevonásával — kibontakoztatja a szerző Madáchnak, az 1861-es felirati párt ünnepelt szónokának és a nemzetiségi kérdés egyik örökre-szóló magyar szempontú ismerőjének politikai eszmevilágát. Kortársai Madáchban csak a politikust látták, a mai olvasó csak a költőt. Az elfelejtett politikus felfedezése a ma számára áthidalja a két véglelet közt az űrt; akit egyesek kozmopolitának tartottak, abban felismerjük a Széchenyi nevelte egyetemes értékek felő törő magyart; egyedül, aki ezt az iskolát megjárta, állíthatta főművének középpontjába az emberi sorsnak a társas életformák ütközésében rejlő tragikumát. Joggal sürgeti szerzőnk Madách összes műveinek kritikai kiadását, a Pesti Hírlapban megjelent cikkeit is beleértve; ez utóbbiaknak tömör — az adott keret kényszere miatt is rövidre fogott — ismertetése példázza, mennyi újat talál a magyar mult kutatója a 40-es évek hírlapirodalmában, ha, mint Clauser, megértéssel nyúl hozzá.

D. B.

Kiss Lajos: Péterfy Jenő világnézete. Sárospatak, 1939. Nyomtatta Kisfaludy László a Ref. Főiskola betűivel. 80 l.

A gazdag Péterfy-irodalom egyik figyelemreméltó darabja. A disszertáló Péterfy világnézetének elemzését tűzte ki feladatául. Problémáját úgy oldotta meg, hogy kereste a vitális anyagi és szellemi tényezőket — lelkeségének rajzát, életének külső mozzanatait, tanulmányainak menetét —, amelyek egyéniségét kialakították. Hogyan jegecesedik ki egyénisége és hogyan lesz a művelődés és az élet sodrában személyiséggé? — ez a kérdés az értekezés vezérfonala s ennek kapcsán tárulnak fel Péterfy hatalmas lelki és szellemi távlatai. Életrajmájának tragikus kifejező világnézetének felvázolásával magyarázhatóvá — ha nem is mindenben érthetővé — válik. Ez a világnézet az ifjúság „ködhálás” országának elképzelésével indul el s ebben az ész „fiatalos miszticizmusa” a megismerés számára nem tud korlátokat. Így ér el Péterfy a német idealizmushoz, Hegel abszolút logikai rendszeréhez, az emberi szellem örökérvényűségéhez. De a tudás e fölényes világában meg kell ízlelnie a kétségek keserű cseppjét s kora pozitívizmusa, a természettudomány felfedezései ráeszméltetik az eszmény és a valóság ellentétére. Nagy csalódása ez az alapjaiban idealista léleknek, melyben csak veleszületett metafizikai ösztöne, az eszmék iránt érzett töretlen vonzódása vigasztalja. Ez a kettősség lesz végül is reálidealista világnézetének alapja. Realista, mert a szigorú és „fájdalmas” igazság álláspontján ismeri meg a világot és idealista, mert kutatja a fájdalom igazságát és harcol a szellem szabadságáért. Értekező őszinte alázattal és tisztelettel nyúlt témájához. Nem ismerte még — időben nem ismerhette — mindazt, amit Péterfy olvasott és tudott. E hiányokat némi iskolás áthidalásokkal, de nem ügyetlen kézzel pótolta. Gondolatmenete így egészében érdekes és elmélkedtető. A tanulmányban sok új vonást kapunk Péterfy lelki arculatához.

Dénes Tibor.

Sebestyén Károly: Munkák és napok. Válogatott tanulmányok. Bp., 1941. Rózsavölgyi és Társa. 396 l.

A szimbolikus cím utal a könyv szerkezetére: az első részben nagyobb terjedelmű esztétikai, kritikai és irodalomtörténeti tanulmányokat olvashatunk, melyek előzőleg már folyóiratokban láttak napvilágot, — a másodikban

egy csokorra való újságcikket, melyeket a szerző egy vagy más okból érdeemesnek tartott arra, hogy a múlt nappal együtt ne enyesszenek el. Tudományukat csak az első csoport érdekli, de még ezeknél is tanulságosabb a kötet a maga egészében. Ha a könyvnek az volt a célja, hogy jellemezze Sebestyén Károly írói egyéniségét s félszázados irodalmi működését, akkor a kiválasztást és az összeállítását szerencsésnek mondhatjuk. A sokféle tárgykörbe vágó dolgozatok jól mutatják Sebestyén Károly széleskörű tudományos érdeklődését, az aktualitásra törekvő újságcikkek pedig riporterri készségét. Gomperznek az athéni szofistákat jellemző mondása óréa is érvényes: félig tanár, félig hírlapíró. Ez a kettősség érdem is, fogyatkozás is. Mint a közönség szellemi igényeit naponta kiszolgáló kritikus a legképzettebb, legkomolyabb egyéniségek egyike; mint tudós megelégedett a mások igazságának közvetítésével, ismertetésével. Pozitivistá volt abban az értelemben, hogy mondanivalójában a hangsúly mindig magán a tárgyon van, nem az előadás stílusán vagy egy újszerű szemponton. Innét van az, hogy Sebestyén Károly tanulmányainak tudományos értékét történeti jellegzetességükben jelölhetjük meg: írásai pontosan mutatják azt a — ma már, sajnos, kiveszőben lévő — igényesebb zsurnalizmust, amely Berzsenyi, Goethe, Shakespeare, Hugo Viktor és az antik filozófusok eszméinek és alkotásainak népszerűsítésével szolgálta egy békés polgári korszak kiegyensúlyozott szellemi életét. rtr.

Juhász Gyula: Tömörkény István élete és művei. Szeged, 1941. Dugonics Társaság Kiadása. 76 l

Juhász Gyulának ez a kis monográfiája eredetileg a Délmagyarország c. napilap hűsvéti számában jelent meg. A költő még 1928-ban írta a Dugonics Társaság megbízásából. Azóta kéziratban hevert. Közben (1934) megjelent Ortutay könyve Tömörkényről, amelynek szép sikere volt. Ortutay felhasználta a teljes irodalmat, így Juhász Gyula kéziratát is, amelyet többször idéz. Ez a körülmény, valamint az, hogy Juhász nem tudós munkára törekedett, inkább a közönség számára dolgozott, műve tudományos értékének hátrányára könyvelhető el. Viszont a költő stílus-készsége előnyére szolgál, szépen, melegen, érdekesen beszél hősről. A főként kegyeleti szempontból érdekes életrajzban egy-egy feltűnő adatra bukkan az olvasó, pl. Tömörkény nevét Tolsztoj is ismerte és becsülte, tán a magyar író némi orosz ízet szerette. (Tömörkény sokat tanult Turgenyevtől.) Már Juhász Gyula utal arra, hogy Tömörkényben Bret Harte, Mark Twain, Dickens, Aldrich és Theuriet hatása érezhető. Tömörkény pályája elején gyógyszerész volt, van is ilyen tárgyú könyve: *A Franke-féle konyha vegytana*. Talán patikus munkájának nyoma, hogy úgy szeret pepecselni a szavakkal és kifejezésekkel. 1891. júl. 30-án került Gárdonyi Géza helyére a Szegedi Naplóhoz, s így ott már csak a nyomát találta Mikszáthnak. Juhász könyve végleg megerősíti azt, hogy *Pluvius* Mikszáth álneve volt. Szerinte Mikszáth *Hariri* néven is írt. (*A kaszát vásárló paraszt* témáját több rajzában is megírta Tömörkény, pl. *Subavásár, Bicskarásárlás, Alkú.*) A költő túloz, amikor Tömörkény Istvánban Petőfi prózai utódát látja. A mű Juhász Gyula prózai munkásságának értékes darabja. A kiadó Dugonics Társaság elnöke Banner János érdemes munkát végzett a kissé megkésett, de értékes és szép munka kiadásával. R.

Schmidt Edith Erzsébet: Csató Pál (1804—1841) — Értekezések a m. kir. Horthy Miklós Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetéből. 1. (19.) Szeged, 1941. 103, [9] l.

Csató Pál egyénisége és írói sorsa jó próba a kezdő kutatónak a tudományos mértéktartásra és a tárgyilagosság gyakorlására. Csató kitűnő írói képessége és ezzel párhuzamosan az az irodalompolitikai helyzet, amelynek szerencsétlenül részese lett, még gyakorlott irodalomtörténészt is könnyen ragadhatja túlzásokra, az újraértékeléssel járó, elhamarkodott értékelésekre. Dícsőretére váljék Schmidt Edithnek, hogy már doktori-értekezésében higgadt tárgyilagossággal kezeli anyagát és szigorú mértéktartással ír le minden mondatot. Tanulmánya az anyag teljes ismeretére építő pályakép. Külön foglalkozik az író életével, egyforma részletességgel tárgyalja a pesti és a pozsonyi éveket; feldolgozza verseit, versfordításait, novelláit, vígjátékait és dráma fordításait. Végül jó bibliográfiát ad; teljes jegyzékét nyújtva Csató Pál önállóan és folyóiratokban megjelent, valamint kéziratban maradt munkáinak. A felhasznált forrásanyag szinte teljesnek mondható. Talán csak egyetlen nevezetesebb hiányt vettünk észre. Különösen az életrajzi részhez érdekes anyagot találhatott volna a szerző Garay Jánosnak az *Irodalomtörténeti Közlemények* hasábjain, a közelmúltban kiadott levelezésében. *Tolnai Gábor.*

Faludi István: Ambrus Zoltán elbeszélő művészete. Szeged, 1941. Szerző. 118 l.

Ez, a doktori értekezések sorozatából mind szempontjaival, mind anyagával, mind stílusával messze kiváló dolgozat voltaképpen többet ad, mint amennyit a címe ígér: bevezetésül Ambrus pályáját, szerepét, írói jellemét is összefoglalja, esszészzerű, de tartalmas és okos fejezetben s a voltaképeni tárgyan kívül Ambrusnak irodalmunkban elfoglalt helyét, teljesített szerepét is vázolja széleslátókörű befejező tanulmányában. A dolgozat lényeges része meglehetősen zártsággal és tiszta szempontokkal tárgyalja Ambrus elbeszélő technikáját, egymásután mutatva rá a szerkesztés sajátosságaira, a különböző hatásokra és stílusrétegekre. Tárgyalási rendszere az, hogy különválasztja a zárt formát és tárgyiasságot tükröző elbeszéléseket a szubjektívebb hangú és oldottabb formájú művektől s külön tárgyalja a kétféle tipikus forma szintézisét is, „szervesen oldott forma, érzelmes tárgyiasság“ címén. A tárgyalási módnak ilyen szerves, elméleti meghatározása dícsőretére válik a dolgozatnak, de egyébként is nyilvánvaló érzeket, biztos ízlést árul el, s az irodalmi elemzésnek, a forma boncolásának nálunk szokatlan, egészen franciás gyakorlatát valósítja meg. Prózai írásműveket ritkán boncoltak ilyen alaposítással és ilyen ötletesen. Egy-egy elbeszélés felépítésének, fogásainak vizsgálata, keret és tárgy összefüggéseinek megmutatása, egyáltalában a formai elemeknek ez a tudatos és módszeres szétbontása és feltárása — mely a formai szempontok feldolgozására igen szép példát ad — a dolgozatnak az Ambrust illető irodalomban mindig előkelő helyet fog biztosítani. *L. Gy.*

vitész Szabó Pál: A m. kir. Erzsébet-tudományegyetem és irodalmi munkássága. Pécs, 1940. Szerző. 290 l., 1104 hasáb.

A hatalmas kötet az Erzsébet-tudományegyetem huszonöt éves fennállásának emlékére látott napvilágot. A szerző egy évtizedes gyűjtőmunkásságá-

nak gyümölcse ez a könyv, mely első felében az egyetem történetének leírását tartalmazza, második része pedig az egyetem tanárainak és tanszemélyzetének irodalmi munkásságáról számol be. Az eredeti székhelyéről kiüldözött egyetemnek a trianoni Magyarország déli végén betöltött magas kulturális hivatásáról és működésének gazdag eredményeiről nagyarányú, gondos részletességgel megrajzolt kép tárul elénk ezeken a lapokon. Egyik legfontosabb kultúrintézményünk élete műveltségközvetítő, nevelő és tudományos tevékenysége által az irodalomtörténetírást is közelről érdekl. Számos még élő és elhunyt tudósunkról — köztük irodalomtörténészekről is — rengeteg érdekes és értékes adatot ölel fel különösen a tanárok irodalmi munkásságáról szóló rész. V. B.

Belohorszky Ferenc: A Bessenyei-irodalom. Nyíregyháza, 1941. A Bessenyei-Társaság kiadványai. 3. sz. 32 l.

E bibliográfiai összeállítás szerzője Bessenyei munkásságának lelkes és avatott kutatója. Ilyen búvárlatok engedték meg, hogy új szempontú irodalmi összeállítást szerkesszen. Bessenyei műveinek felsorolását nem kiadási időpontjuk, hanem a valószínűsíthető keletkezés szerint adja. A nyomtatott művek mellett a különböző közlések nyomán sorrendbe szedte Bessenyei levelezését is, ami munkája értékét és hasznosságát növeli. Gazdag repertóriumot is állított össze mind az író pályájáról, mind műveiről megjelent tanulmányok nyomán, amihez függeléként járul a kortörténeti művek címanyaga. A világos és áttekinthető összeállítást Bessenyei kutatói haszonul és örömmel forgathatják.

—rty.

Erdélyi Dezső: Tompa vallásossága. Bp., 1940. Szerző kiadása. 69 [3] l.

Erdélyi Tompa vallásosságát nem deduktív, hanem induktív módszerrel vizsgálja. Nem állít fel előre egy alapigazságot, melyet aztán tudományos érvekkel támaszt alá, hanem hőst különböző helyzetekben bemutatva, von le egyes igazságokat, melyeket egymás mellé illeszt s így alakítja ki Tompa vallásos egyéniségét. Látjuk Tompát, mint embert, költőt, egyházi író-t és papot. Bemutatja, hogy milyen állást foglal el az egyházzal szemben s milyen hatással van rá a Biblia. S bár a mozaikszerű képekből egy kiváló pródikátor és híveitől bálványozott kitűnő pap alakja bontakozik ki, aki gyermekkora óta a Biblia hatása alatt él s még nem vallásostárgyú költeményeiben is rengeteg vallási elemet vegyít, mégsem igazi vallásos lélek. Ennek oka főképen kora liberális felfogásában keresendő. Csak élete végén, amikor már a betegség is erősen gyötörte, kezd elmélyülni vallásossága. Ekkor írta meg kora egyik legnépszerűbb református imakönyvét, az *Olajágot* is. Erdélyi nemcsak az irodalomban járta, hanem a teológiában is s így igyekezett megoldani a nehéz kérdéseket. De ami előnye, az hátránya is, mert néha túlságosan belemélyed az elvont teológiai fejtegetésekbe. Egészben véve azonban érdekes és értékes mű. Szeretettel foglalkozik tárgyával s bár Tompa hitét töredezettnek és vallásosságát sem elég mélynek, sem elég igazinak nem találja, mégis eszményi fényben bontakozik ki művéből a költő és igaz ember rokonszenves egyénisége.

M. J.

Kemény Gábor: Így tűnt el egy gondolat. A felvidéki irodalom története. Bp., 1940. Mefhosz kiadás. 160 l.

A felvidéki irodalom hűsz esztendejének történetét írta meg Kemény Gábor. Előljáróban a táj és az ember viszonyát tárgyalja, majd megrajzolja a felvidéki szellem útját. A felvidéki lélek kialakulásának időpontját a török világra vezeti vissza. A kisebbségi sors rögzös útjára lépett elszakított magyarság kulturális nehézségeit vázolja, amely a központi irányítás hiányát egyrészt súlyosabban érezte. A tapogatózás öt évig tartott. Az 1927-ben megalakult Kazinczy-Társaság a kiválasztás nehéz feladatát vállalta magára. Az 1929—1933. évek közötti időt a szerző a kritikai tisztázódás éveinek jelzi. Ekkor már helyet követel a kisebbségi irodalom az anyaország irodalmában is. Ugyanerre az időre tehető a felvidéki népi rétegek problémáinak bekapcsolása az irodalom feladatai közé. A bevezető tanulmány után rátér a szerző a kisebbségi irodalom 20 évére. A felvidéki magyar irodalom a lírával indult meg. Hosszabban méltatja Mécs Lászlót, Győry Dezsőt és Tamás Lajost. Az epika fejezetében Darkó István, Tamás Mihály és Szombathy Viktor működésével foglalkozik részletesebben. Röviden a felvidéki tudományos irodalmat is tárgyalja. Végül a felvidéki magyar irodalom bibliográfiáját állította össze. Ez a felsorolás 1918—1938-ig sorolja fel a megjelent műveket s aránylag teljesen mondható. A vonatkozó irodalomtörténeti forrásmunkák jegyzéke viszont csak élenyésző része annak a gazdag anyagnak, amely a felvidéki irodalom problémáira vonatkozik.

Marek Antal.

Kölcsey Ferenc: Nemzeti hagyományok, 1826. Joó Tibor utószavával. Gyoma, 1941. Kner. 66 [4] l.

Izléses formában, stíluscso borítólapal adták ki Kölcseynek az élet és Literaturában Cselkővi álnévvel megjelent tanulmányát, melyben a nagy költő először világított rá irodalmunk fejlődésének speciális magyar és európai távlatára. A betűhű szöveget Joó Tibor gondozta s ugyanő írt hozzá gondolatindító utószót Kölcseynek a tanulmányában megnyilatkozó filozófiai mélysegeiről.

B. K.

Czéh Károly: A magyar regény főbb alakjai. Pécs, 1941. Dunántúl. 40 l.

Három íróról kapunk az értekezésben jellemzést, Makkai Sándorról, Szabó Dezsőről és Szántó Györgyről. Legrészletesebben Makkai Sándor regényeit tárgyalja. Szabó Dezső munkáiról, mint a „szintetikus elme alkotásairól“ beszél. Szántó György *Stradivari* című regényében nagyjában ugyanazokat a jellegzetességeket találja, mint Szabó Dezső írásaiban. Az értekezés végén két sokat ígérő fejezetet találunk: „A jellemrajz és a lélekrajz technikája“ és „A következetes jellemekek“, sem egyik, sem másik fejezetben nem beszél arról, amit a cím olvasása után elvárhatnánk.

K. E.

Balassa László: A magyar-tanítás megújodása felé. Bp., 1941. 139 [1] l. (A tanítás problémái 24.)

Balassa az irodalom tanításának megújításához úgy kíván eljutni, hogy készen kapott irodalmi ítéletek helyett a művek közvetlen szemléletéből alakítja ki tanulóinak irodalmi ismereteit. Kiindulópontja a francia szövegmagyarázat, de ennek nem egyszerű utánzása, hanem tervszerű továbbfejlesztése elsősorban etikai irányban: a helyesen felfogott irodalomtanításban meg-

mutatja a korszerű nemzetnevelés leghatásosabb eszközét is. Az önálló alkotókedv felkeltése az alapelve a fogalmazástanítás megújítását célzó módszernek is: az irodalmi alkotókedv ébresztése más oldalról erősíti a szövegmagyarázat izlésnevelő hatását. A művelt fiatalságot közelebb viszi ez a módszer az irodalmi élet eleven vörkeringéséhez: ezzel az „irodalmi alapviszony“ egyik főtenyezőjét szilárdítja meg, új és megértőbb közönséget nevel. Nem utolsó érdeme Balassa tanulmányának, hogy a szövegmagyarázat igényeire hivatkozva felhívja a figyelmet pontos kritikai szövegkiadások szükségességére; műve függelékében példát mutatva, értékes megjegyzéseket fűz Vörösmarty *Gondolatok a könyvtárban* c. költeményének szövegéhez. D.

Kovács Máté: Fazekas Mihály, a rokokó költő. Debrecen, 1940. A Debreceni Tisza István Tud. Társ. I. osztályának kiad. VIII. köt. 3. f. 53 (36) l.

Ma még nagyrészt szokatlan kifejezésekkel, s olykor kissé erőltetett gondolatmenettel írt tanulmány. Szokatlan kifejezései azonban a költő egyre mélyebb és igazabb megismerésére vezetik az olvasót. Jelentős és eredményes munka, amely a Ludas Matyi *népies* módorú szerzője mellé odaállítja a *rokokó* egyik legeredetibb magyar képviselőjét. Meggyőzően értékeli Fazekas költészetének rokokó elemeit, beállítva azokat egyénisége és a század világába. A nagy elmélyedéssel és szeretettel írt tanulmány sok eredeti meglátással bővelkedik. —ry.

Régi magyar könyvek a hallei magyar könyvtárban. Jegyzéküket összeállította és bevezette: *Bucsay Mihály*. Bp., 1941. Ranschburg Gusztáv könyvkereskedése. 104 l.

A Régi Magyar Könyvtárnak jórészt III. kötetébe tartozó, eddig ismeretlen, mintegy 120 nyomtatványról szóló leírása alkotja a jegyzék törzsét, de Szabó Károly címleírásaira utalva felsorolja a Wittenbergből Halleba, majd innen részben a berlini Magyar Intézetbe került, Kassai Michaelis György által 1724-ben a wittenbergi magyar diákok számára hagyományozott könyvtár „megközelítően“ teljes régi magyar (1711-ig) anyagát. A meglehetősen elefedett, körülbelül háromszáz unikumot tartalmazó könyvgyűjteményről így tehát ez az első teljesnek mondható összeállítás. A könyvtár a régi magyar része felekezeti jellegénél fogva elsősorban egyháztörténeti és általános kultúrhistoriai jelentőségű s bár irodalomtörténeti szempontból különösebb felfedezést az újonnan feltárt anyag sem nyújt, a jegyzéket irodalomtörténészeink is haszonnal forgathatják. V. B.

Sötér István: Francia szellem a régi Magyarországon. Bp., 1940. (Officina.) 43 l. 32 t.

A kis kötet írójának a francia kultúrával való mély kapcsolatát mutatja, — igen szemléltető módon összeválogatott illusztráló anyagával együtt bizonyosága annak, hogy a francia szellem idehozott vagy idesoródott magjai Magyarországon jó talajra találtak, gyökeret eresztettek és gyümölcsöket termettek. Akkor lesz azonban igazán értékes a kis kötet, ha mellé tehetjük majd az olasz, német, angol és más kultúrterületek magyarországi szellemi hatásait elősoroló köteteket is, amelyeket olyanok szerkesztettek, akik a maguk olasz, német, angol vagy más szellemi területével éppoly mély közösségben élnek, mint Sötér István a franciáéval. H. 4.